

Odnos ženskog i muškog lika u dramama Marije Jurić Zagorke

Štruc, Dubravka

Undergraduate thesis / Završni rad

2011

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:142:160067>

Rights / Prava: [In copyright](#)/[Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-18**

Repository / Repozitorij:

[FFOS-repository - Repository of the Faculty of Humanities and Social Sciences Osijek](#)

Sveučilište J. J. Strossmayera u Osijeku
Filozofski fakultet
Preddiplomski studij: Hrvatski jezik i književnost

Dubravka Štruc

Odnos ženskog i muškog lika u dramama Marije Jurić Zagorke

Završni rad

Mentor: prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić

Osijek, rujan 2011.

SADRŽAJ

Sažetak.....	2
1. Uvod.....	3
2. Dramski počeci Marije Jurić Zagorke.....	4
3. Karakteristike Zagorkinih likova.....	6
3.1. Neuvažavanje spola/roda.....	6
3.2. Trgovina ženskim moćima.....	7
3.3. Aktivnost/ pasivnost.....	8
3.4. Zagorkina žena.....	9
3.5. Zagorkin muškarac.....	11
3.6. Izravan muško-ženski odnos likova.....	11
3.7. Položaj likova u društvenoj sferi.....	12
4. Susret feminizma i popularne kulture.....	13
5. Zaključak.....	14
6. Prilozi.....	15
7. Literatura.....	20

Sažetak

Ovaj se rad bavi analizom odnosa ženskog i muškog lika u dramama Marije Jurić Zagorke te problemom ženskog identiteta unutar društva (i kulture) koje je obilježeno dominacijom muškog spola, nerazumijevanjem i neprihvatanjem manifestacije ženskog identiteta, njezine osobnosti izvan društveno zadanih pozicija. Na početku rada bit će riječ o dramskim počecima Marije Jurić Zagorke, o tematici prvih drama te (ne)uspjelim dramtizacijama tuđih, ali i vlastitih romana. Središnji dio će se temeljiti na karakterizaciji i odnosu likova s naglaskom na njezino jednino tiskano dramsko djelo *Jalnuševčani*. Osim karakterizacije osobnosti, likovi će biti prikazani i u odnosu na društvenu razinu kojoj pripadaju. Nakon iscrpne karakterizacije rad će objasniti feministička poimanja u dodiru s popularnom kulturom te na temelju provedene analize izvesti zaključak.

Ključne riječi: Marija Jurić Zagorka, dramsko pismo, ženski likovi, muški likovi, *Jalnuševčani*, spol/rod, popularna kultura

1. Uvod

Tema je ovog rada odnos ženskog i muškog lika u dramama Marije Jurić Zagorke.¹ Analiza ljudskih odnosa unutar patrijarhalnog društva nalaže problemski pristup pitanju položaja žene i odnosima muškarca i žene.

Na početku ovoga rada bavit ću se dramskim počecima Marije Jurić Zagorke. Piše komedije, lakrdije, jednočinke i satire te time daje značaj razvoju hrvatske dramske književnosti. Bez obzira na temu u dramama se prožima svijest o podređenom položaju žene kao obrana vlastite osobnosti. Naglasak sam stavila na dramu Evica Gupčeva, utemeljenu na socijalističkim sklonostima, povijesnu dramu Filip Košenski te najuspjelije dramsko djelo Jalnuševčani. Težište analize u dramama postaviti ću na odnos muškog i ženskog lika.

Središnji dio rada čini poglavlje pod nazivom Karakteristike Zagorkinih junaka koje je podjeljeno na potpoglavlja u kojima ću objasniti odnose koje proizlaze iz neuvažavanja spola/roda. Također će biti riječ o ženskim moćima koje su tradicijski predodređene, o aktivnosti i pasivnosti muških i ženskih likova te ću napraviti usporedbu karaktera žene i muškarca koji se pojavljuju u opusu Zagorkinih drama. Nakon analize karaktera, likovi će biti i analizirani s obzirom na društvenu sferu kojoj pripadaju. Likovi u dramama pripadaju aristokraciji čiji je predstavnik muškarac, a Zagorka će se u djelima boriti za slobodu i prava žene. Završni dio rada čini poglavlje pod nazivom Susret feminizma i popularne kulture. Zagorka pokazuje sklonost prilagođavanju suvremenom sustavu interesa i vrijednosti ponajprije zbog naravi njezina feminizma koji se preklapa sa suvremenim likom feminizma, nerijetko nazivanim *popularnim feminizmom*.

¹ Marija Jurić Zagorka, novinarka, prozaičarka i dramatičarka (Negovec kraj Vrbovca, 1. I. 1873 – Zagreb, 30. XI. 1957). Osnovnu školu polazila u dvorcu baruna Geze Raucha, čijim je imanjem upravljao njezin otac, te u Varaždinu, a od 1883. u zagrebačkom samostanu Sestara milosrdnica polazila je Višu djevojačku školu; ondje je 1885. kratko uređivala đачki list *Samostanske novine*. 1896. nepotpisanim je člancima surađivala u *Hrvatskom braniku* i *Posavskoj Hrvatskoj*, a potkraj te godine postala članicom redakcije *Obzora*, isprva kao korektorica, potom, zahvaljujući potpori J. J. Strossmayera, kao novinarka. Napustivši 1917. *Obzor*, 1918. pokreće i uređuje ilustrirane tjedne novine *Zabavnik*, od iste godine piše društvene i kriminalističke reportaže za *Jutarnji list* (do 1921. i ponovo 1927–29, 1931, 1935), potom izdaje i uređuje ženske časopise *Ženski list* (1925–38) i *Hrvatica* (1939–41), za koje je sama pisala većinu članaka, a koji su uz feminističku imali i naglašenu domoljubnu notu. U: *Hrvatski biografski leksikon*, Leksikografski zavod Miroslav Krleža, 2005., na internetu: <http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=155>

2. Dramski počeci Marije Jurić Zagorke

Kao dramatičarka uglavnom je pisala građansko salonske konverzacijske tekstove - šale, vesele igre i dramolete u kojima se čista komika prepleće sa satikom, a humor s melodramskim efektima: *Novi roman* i *Što žena umije* (praizvedbe u zagrebačkom HNK 1901.), *Nesretna Ilica*, *U lovu*, *Ustrijelit ću se!* (sve HNK 1903.), *Intermezzo* (HNK 1908.), kao i *lakrdije Petrica Kerempuh* (sa S. Vodvarkom, HNK 1906.) i *Jalnuševčani* (HNK 1917.), po ocjeni kritike njezino najuspjelije scensko djelo. Izvan takvih uzoraka nastali su dramolet radničke tematike *Filip Košenski* (HNK 1904.) te povijesna pučka drama *Evica Gupčeva* (HNK 1905.). S uspjehom je dramatizirala *Kletvu* A. Šenoa i J. E. Tomića (HNK 1914.) kao i više vlastitih romana: *Gričku vješticu* (HNK 1916.), *Kćer Lotrščaka* (HNK 1931.), *Suparnicu Marije Terezije* (HNK 1932.) i *Gordanu* (HNK 1940.) te *Republikance* (Gradsko kazalište Varaždin.)²

Zagorkin je stari lajtmotiv najradikalnije izražen frazom iz jednočinke *Što žena umije*: „Budi kao anđeo, a lukava kao vrag“. Zagorka je svojim humoreskama neprestano isticala da je lukavstvo – to jest, svijest o podređenom položaju – ženi neophodno: to je jedan od načina obrane vlastite osobnosti i slobode. Lukavstvo nedostaje Evici Gubčevoj, zato će ona završiti tragično.³

Ta se drama događa u pet činova. Radnja se temelji na socijalističkim sklonostima koje se redovno prepliću s feminizmom. Nastala je kada je Marija Jurić Zagorka bila u zatvoru 1903. godine, a zagrebački ju je cenzor smjesta zabranio i nikad nije bila tiskana, no Dalmacija koja nije bila pod Khuenovom vlašću prima ovaj tekst raširenih ruku i predstave se izvode u Splitu, Dubrovniku i drugim mjestima. Časopis *Obzor* je o drami rekao ovo: *Kao narodni, tendenciozni komad obiluje mnogim odlikama koje će sigurno pribaviti stalno mjesto ne samo na zagrebačkom repertoaru, no i na repertoaru svih putujućih diletantskih družina. Evica je nešto poput Zimskog sunca (Viktora Cara Emina). To su komadi koji će zanositi*

² Hrvatski biografski leksikon, sv. 6, Zagreb, LZMK, 2005, na internetu:

<http://www.arhiva.kgz.hr/zagorka/kazaliste.html>

³ Stanko Lasić, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873.-1910.) Uvod u monografiju*. Znanje, Zagreb, 1986., str. 137.

zadugo i dugo vremena žarka mladenačka srca, a za izdajice i ravnodušne bit će grozan memento. ⁴

U povodu ovoga kazališno-političkog događaja autorica prima čestitke zagrebačke i dalmatinske mladeži, a čestitaju joj i Strossmayer, Kranjčević, Supilo, te književnici kao Ksaver Šandor Đalski i Milan Begović. A kada je nakon pola godine *Evica Gupčeva* osvanula na daskama Hrvatskog zemaljskog kazališta, studenti donose na pozornicu diplomu naprednjačke čitaonice koju predaju Zagorki za njezino patriotsko djelo.

Od ženskih likova u drami se pojavljuju ljubavnice, grofice, dvorske dame nasuprot seljacima. Glavni lik, Evica, uživa u osveti te se probode mačem i umire s poklikom slobodi: *Žrtve će padati, krv će teći, na našim grobovima svanut će sloboda.* S jedne strane isprepliću se društveni konflikti, a s druge strane je to intimna drama. U odnosu na Šenoinu *Seljačku bunu* Zagorka je uvođenje Gupčeve zaručnice u središte društvenih zbivanja, ali i samu radnju kako je došlo do ustanka. Ustanak je posljedica trenutačne slabosti Gupčeve zaručnice, a slom seljačke vojske vezan je za sumnju koja je obuzela seljačkog vođu odsudnom trenutku: izdalo ga je voljeno biće! Gubec ponosno odlazi na ratište: *moje tijelo možete rastrgati, ali moja duša je neumrla.* ⁵

Autorica citiranoga teksta promišlja motiv silovanja žena kao opravdanje (političkog) prava na revolucionarnu pobunu kolektiva. Riječ je o čestom motivu europskog romantizma, a prigrljen je i u hrvatskoj preporodnoj književnosti u obliku tematizacije seljačke bune iz 1573. U Zagorkinoj cenzuriranoj drami *Evica Gupčeva*, za pokretanje pobune više nije potrebna ženska žrtva, dapače u rukama Evice leže "ključevi pobune", no ona – kao istinska predstavница poniženih i potlačenih bez "zajedničke svijesti koju bi suprotstavili vladajućima" – nema svoj jezik, nema svoju povijesnu misiju, nego je osuđena ponavljati riječi gospodara i slogane prošlih i budućih nacionalnih vođa. ⁶

Zagorka se obilno koristila Bogovićevim i Šenoinim djelima, a jedini novi lik Evica Gupčeva ispala je kao frazerka i intrigantkinja, što znači da je zaključak bio porazan. ⁷

Povijesna drama *Filip Košenski* je dramolet u jednom činu. Djelo je bilo bez odjeka i kritika ga je samo usput prikazala. U toj drami Zagorka opisuje bijedu radničke sredine, a socijalno-

⁴ Stanko Lasić, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873.-1910.) Uvod u monografiju.* Znanje, Zagreb, 1986., str. 70.

⁵ Stanko Lasić, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873.-1910.) Uvod u monografiju.* Znanje, Zagreb, 1986., str. 147.

⁶ N. Badurina, "Zagorkino pregovaranje s tradicijom u pučkoj drami *Evica Gupčeva*", na internetu: <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?&lang=en&rad=411167>

⁷ Stanko Lasić, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873.-1910.) Uvod u monografiju.* Znanje, Zagreb, 1986., str. 148.

kritička tendencija više je nego očita. Glavni lik Filip Košenski (tvornički pisar, intelektualac ili poluintelektualac) postavljen je pred dilemu koja je česta u Zagorkinim djelima: ili ostati vjeran svojem principu i umrijeti, ili prihvatiti kompromis i živjeti u sramoti, a upravo mu tu dilemu uvjetuje njegova supruga Milica jer ne želi živjeti s mužem koji ne može svojoj obitelji priuštiti hranu i siguran dom: *kako je moja bijeda velika, tako je moja snaga malena – a tu treba lavlje snage, lavlje ustrajnosti, sve do posljednjega daha. Zagrezao sam u močvaru, a ona me gurnula u nju*. Prizor između Filipa i Milice posjeduje stanoviti dramski intenzitet.⁸ Najbolje njezino izvorno djelo za pozornicu jest komedija *Jalnuševčani*, prikazana 1917. godine.⁹ Svojim oštrim satiričkim perom ušla je u malograđansku, pokrajinsku hrvatsku sredinu i dala nekoliko scenskih vrlo plastičnih osoba. Emancipacija žene i njezina borba protiv ustajale atmosfere maloga grada dominira i u ovom njezinom djelu koje je donekle građeno na klanjanju slavohlepnih građana pred tobožnjom visokom ličnošću iz središta.¹⁰

3. Karakteristike Zagorkinih likova

3.1. Ne/uvažavanje spola/roda

Zagorka ne odstupa od institucije braka i tradicijskih formi, oplemenjivanja junakinja rodno različitim osobinama nagrizi strogo binarne podjele rodni uloga. Zagorkine junakinje problematiziraju se u okviru tradicionalne binarne podjele i heteronormativne prakse, koji prisvajaju pravo i na konstrukciju ženskih maskuliniteta. Društveno verificirani ženski maskuliniteti sučeljeni su sa slobodnim/rodnim identifikacijama između dvaju polova. U tom smislu preoblačenja Zagorkinih junakinja moguće je razlučiti na maskiranja spola/roda u službi zaobilaženja spolnih/rodni ograničenja, a takva se preoblačenja najčešće poduzimaju radi izvršenja nekog naloga, te na identifikacije koje teže stvarnoj rodnoj inverziji, kamo

⁸ Stanko Lasić, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873.-1910.) Uvod u monografiju*. Znanje, Zagreb, 1986., str. 143.-144.

⁹ Stanko Lasić, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873.-1910.) Uvod u monografiju*. Znanje, Zagreb, 1986., str. 141.

¹⁰ Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str. 465.

naposljetku spada i androgini tip preoblačenja. Sva se preoblačenja Zagorkinih junakinja na različite načine opiru prirodnim rodnim ulogama te zadanostima društvene strukture, stvarajući u njoj pukotine podložne mikrosuverzijama, odnosno promicanju i preoznačavanju postojećih granica.¹¹

U karakterizaciji Zagorkinih junakinja nalaze se jasni feministički stavovi kao što je samopoštovanje:

„VIŠNJA (skače bijesno): *Vi ste stari jalnuševački klopotec, a ja- ja sam pošteno zagrebačko purgersko dete –i ak mi budete dalje šanili moje poštenje –tak vas pripiknem na zid kak starog komarca.*“¹²

„DOMICILA: *onda napišite nešto o meni: da sam odlična, ugledna, od svih poštovana. Pišite: milostiva gospođa Domicila Furjanić svojom ljubaznošću i svježinom svoje mladosti osvaja svakoga. Naglasite mladosti radi mojih prijateljica.*“¹³

Također je vidljivo da Zagorkine junakinje često slijede kulturne stereotipe, kolebajući se između patrijarhalno poticajnih kolektivnih identiteta i individualnih identifikacija izvan spolnih /rodnih uzusa. Kolektivni identitet podrazumijeva prihvaćanje i ispunjenje muških i ženskih rodnih uloga, čime se potvrđuje pripadnost zajednici. Spol u patrijarhalnom sustavu određuje rodni identitet, dok feministička kritika razlikuje spol i rod.¹⁴

3.2. Trgovina ženskim moćima

Unutar zadanih žanrovskih okvira ženski likovi nadilaze limitiranost manipulacijom ženskim moćima. Iako su tradicijski uvjetovane, ženske moći, prije svega nevinost, miraz i rađanje, oružje su u rukama ženskih likova.¹⁵ Tako je primjerice u drami *Jalnuševčani* otac Reginu obećao neželjenom muškarcu, te se ona žrtvuje nevinošću:

„DOMICILA: *Sada ne možeš, čekam ovdje učitelja. On kani oženiti tvoju Reginu.*

¹¹: Ivana Slunjski, *Odjeća (ne) čini ženu: stranputice binarnih opozicija*, u: Mala revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura, Centar za ženske studije, Zagreb, 2009., str. 152.

¹² *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, str.502..

¹³ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, str.507.

¹⁴Ivana Slunjski, *Odjeća (ne) čini ženu: stranputice binarnih opozicija*, u: Mala revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura, Centar za ženske studije,Zagreb, 2009., str. 152.

¹⁵ Ivana Slunjski, *Odjeća (ne) čini ženu: stranputice binarnih opozicija*, u: Mala revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura, Centar za ženske studije, Zagreb, 2009.,str.152.

FURJANIĆ: *Bezobraznik. Krade moje ideje i još hoće moju kćer, samo da postane glasovit. Ne, Reginu sam odredio bilježniku Packi.*¹⁶

3.3. Aktivnost/pasivnost

Vještom karakterizacijom likova moguće ih je samo blago nijansirati odvažnošću, hrabrošću, emotivnom stabilnošću, samostalnošću i drugim osobinama koje naglašeno pripadaju muškim rodnim ulogama. Ženski se i muški likovi za iste pothvate i iste karakterne osobine vrednuju podjednako. U muškaraca se inicijativa cijeni i hvali, a u žena se prešutno preko njih prelazi. Razboritost, hrabrost, preuzimanje inicijative, makar i djelovanjem iz pozadine, kose se s tjelesnom slabošću i psihičkom labilnošću junakinja. Njihova slabost objedinjuje se u iznenadnim nesvjesticama taman kad provode neku akciju i trebale bi biti najpribranije. Tjelesna slabost muških likova proizlazi iz nerealizacije seksualne moći i nemogućnosti ovladavanja nejakom ženom¹⁷:

„*PACKA: Jelkice, dušo moja, kako si spavala...*

JELKA: Natrag!“¹⁸

Nerealizacija potencije vodi u tjelesnu slabost, pa i u ludilo. U muških likova može se pratiti razvojna linija iz moći u nemoć, a u ženskih likova takva razvoja nema.¹⁹

¹⁶ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, 496. str.

¹⁷ Ivana Slunjski, *Odjeća (ne) čini ženu: stranputice binarnih opozicija*, u: *Mala revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2009., str. 151.- 152.

¹⁸ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, str. 476.

¹⁹ Ivana Slunjski, *Odjeća (ne) čini ženu: stranputice binarnih opozicija*, u: *Mala revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2009. str. 152.

3.4. Zagorkina žena

U dramskim djelima Marije Jurić Zagorke izbija superiornost ili bar težnja ženina za premoći nad muškarcem.²⁰ Ravnopravnost se obično postiže pridodavanjem muških osobina ženskim likovima. Vanjština junakinja ističe se barem jednom netipičnom karakteristikom, npr. dubokim glasom.²¹

U dramaturškoj shemi klasično-standardiziranog trokuta iz francuskih dramskih prizora sličnog oblika, Zagorkina žena, sa svim atributima svoga spola, uspijeva nametnuti svoju „ženskost“ suparničkom taboru, učinivši iz muškarca zahvalni objekt svih svojih nastojanja. No ženske namisli u Zagorkinim „salonskih lavica“ ili „obiteljskih čuvarica svetog familijarnog ognjišta“ nikada ne prelaze – kao u europskim sličnim dramskim pokušajima – u lagane, mjestimice malo otvorenije, erotske ili čak frivolne kombinacije što bi počivale makar i na trenutačnoj bračnoj nevjeri. Žena se kod nje bori samo za svoja prava, za pokoju haljinu ili odlazak na ples ili u kupalište, ona svoga muža želi samo za sebe., a ne da ga vlastitim njegovim rogovima veže uz kuću, što Zagorkinim komičnim prizorima daje određenu notu čednosti pa kad su je i napadali zbog prebacivanoga otvorenoga namigivanja s onim obilježjima ženske psihe koja svu pokretačku motiviku vidi isključivo u erotskim eskapadama.²²

Žena bez muškog zaštitnika nema prihoda, nije joj primjereno raditi, ne upravlja imovinom jer je i ono što je dobila mirazom u suprugovu vlasništvu, ne može sama unajmiti sobu, ne smije sama u gostionicu ili biti sama na ulici poslije osam sati navečer, te se kao nevrijednost patrijarhalnog društva nerealizira osim kao supruga i majka.²³

Zagorkine junakinje katkad djeluju unutar zadanih ženskih okvira, ali nerijetko odbacuju ograničenja i ponašaju se kao muškarci. Nalazimo ih kao posredne pomagačice u sjeni koje svojim ženskim umijećem pomažu pokretima ili pobunama. One kuhaju zatvorenicama i vojnim taborima, prenose poruke, skrivaju pobunjenike, pomažu im da se ponovo maskiraju i ponovo uključuje u borbu, daju moralnu potporu muževima i sinovima u borbi, brane hrvatske

²⁰ Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str. 458.

²¹ Gordana Galić Kakkoken, Eldi Grubišić Pulišelić, *Zagorkin književni prostor destrukcije ili kakva je to strahovita moć što gazi živote žena? U: Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008., str. 301.

²² Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str. 458.-459.

²³ Gordana Galić Kakkoken, Eldi Grubišić Pulišelić, *Zagorkin književni prostor destrukcije ili kakva je to strahovita moć što gazi živote žena? U: Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008., str. 304-305.

ideje u kuloarskim diskusijama, ignoriraju mađaronske ženike, a supruge hrvatskih oponenta čak se idejno suprotstavljaju svojim muževima. Neznane junakinje najčešće su supruge, majke ili kćeri, ali ne dopuštaju da ih ta pozicija u potpunosti definira²⁴:

„ANDELIJA: *Domicila je izvrsna žena, vjerna supruga i iskrena prijateljica.*“²⁵

One posjeduju kvalitete koje se rijetko pronalaze u uzorima toga doba. Zagorka gorljivo njihovo vatreno i beskompromisno rodoljublje, borbenost, srčanost i snalažljivost. Njezine se žene bore kao muškarci – tuku se, prosvjeduju idu u zatvore, stavljaju politiku ispred obitelji, hrabre su, dosjetljive, odlučne i vatrene. Njihovo ponašanje izlazi iz okvira ženskosti i izaziva odobravanje njihovih suboraca i pristaša, a zgražanje protivnika²⁶.

„DOMICILA: *Kad muškarci mogu krivotvoriti mjenice, zato žena ne bi krivotvorila krsni list? Pogotovo kad tu ne treba jamca, niti roka za isplatu. A znaš i sama, muškarci danas prose djevojku samo od 15 do 18 godina. Sve što je više već je stara frajla. Dakle morala sam Regini sniziti godine i skratiti suknu. Ali sad slušaj. Jučer na koncertu, vrtio se je oko Regine naš učitelj. On stanuje kod tebe pa sam te htjela moliti, pomози mi da bi je uprosio...*“²⁷

U svijetu u kojem žive postoje predrasude prema o položaju žene u društvu, ali one nisu prepreka nego prednost u postizanju ciljeva. Ideja o nepolitičnosti žena olakšava im da obavljaju kurirske poslove, zbunjuje policajce i vojnike koji ne znaju kako se postaviti prema demonstrantima.²⁸ Zagorkine junakinje, osim za javne političke, ponajprije nacionalne ciljeve, spremne su podnijeti žrtvu za romantičnu ljubav ili je pak njihovo djelovanje nerijetko potaknuto upravo ljubavlju prema muškome junaku. No kakva god pojedinačna kombinatorika javnog i privatnog bila na snazi, riječ je o protagonisticama kojima konvencionalni oblici ženstvenosti ne ometaju aktivno javno djelovanje, već im, dapače, vrlo često služe pri ostvarivanju njihovih ciljeva. Žena je potpuna vladarica nad mužem, ona ga ima prilike odgojiti – preobratiti, u njemu izazvati spoznaje i štovanje, da nije samo – žena, nego – čovjek, koji hoće da je opažen, shvaćen i poštivan!“²⁹

²⁴Ida Ograjšek Gorenjak, *Neznana prvakinja povijesti žena u Hrvatskoj*, u: *Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008., str. 50.

²⁵ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, 480.-481. str.

²⁶ Ida Ograjšek Gorenjak, *Neznana prvakinja povijesti žena u Hrvatskoj*, u: *Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008., str. 51.

²⁷ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, 482. str.

²⁸ Ida Ograjšek Gorenjak, *Neznana prvakinja povijesti žena u Hrvatskoj*, u: *Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke*, centar za ženske studije, Zagreb, 2008., str. 51.

²⁹ Maša Kolanović, *O Zagorkinom popularnom feminizmu*, *Vijenac*, br. 432., 2010., na internetu: http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac432.nsf/AllWebDocs/Zagorka_na_duplerici

3.5. Zagorkin muškarac

Zagorkini muževi nisu glupi rogonje, oni su tek prezaposleni činovnici koji bi u kakvoj maloju avanturi htjeli na trenutak zaboraviti svoje bračne obveze³⁰:

„PACKA: *čeznuo sam jučer za tobom upravo ludo, i da svladam strast – bacim se na kartaški stol.*

DOMICILA (razočarano): *ah, tako, opet si kartao.*

PACKA (očajno): *samo u kartama mogu naći oduška svojoj ljubavi prema tebi.*³¹

Oni su srednjoškolski profesori zabavljeni samo svojim pedagoškim problemima, a mlade i jedre ženice osuđene su kraj njih tek na krpanje dječjih hlačica i upravljanje poslugom. Predstavnik aristokracije je muškarac.³²

„PACKA: *Gospodo, čuli ste kakva čast čeka naš grad. A sve to imademo zahvaliti našem dragom, sjajnom načelniku Martinu Furjaniću. Živio-o-o-o!*³³

U samoj komediji *Jalnuševčani*, karakteristike junaka mogu se iščitati iz međusobnih komentara kao što su:

„DOMICILA: *On je kao jabuka što je izvana crvena, a iznutra gnjila.*³⁴, te:

„PACKA: *Kad muž plače, onda znaj u njegovoj se duši odigrava crna tragedija...*³⁵

3.6. Izravan muško-ženski odnos likova

Muškarac u ženi vidi konkurenticu te joj stoga nerado priznaje sposobnost i nerado ju priznaje čovjekom³⁶:

„LOKVAJ: *U velikom svijetu imaju sve žene ljubavnike –ali ne padaju u nesvijest.*

FURJANIĆ: *Znaš, Lokvaj, ti ipak imaš pravo, u velikom su svijetu pametnije nego kod nas. I baš nas dvojica moramo imati tako bedaste žene. Slušaj: sad bih se ja radi javnosti morao*

³⁰ Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str. 459.

³¹ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, 479. str.

³² Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str. 459.

³³ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, str. 488.

³⁴ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, str. 475.

³⁵ *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, str. 479.

³⁶ Maša Grdešić, „*Divno čudovište*“: *uvod u Zagorkinu koncepciju androginije*, u: *Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008., str. 373.

*rasteviti sa ženom, ali Domicila će sa sobom odnijeti svoj veliki imetak i onda- će si taj Packa omastiti bradu*³⁷

Cijeli odnos žena-muškarac u Zagorkinim komedijama mogao bi se označiti naslovom prvog njezinog scenskog nastupa *Što žena umije* ili, još bolje, što žena sve ne umije da bi spasila brak, izvojštila u njemu ravnopravnost i donekle – u okvirima onovremenih mogućnosti društvenih obzira- čak djelić samostalnosti, sve čuvajući pritom muža, dokazujući mu neprestano tek svoju ne samo deklariranu već i stvarnu jednakovrijednost u vođenju sviju pitanja bračne zajednice dok se muškarci drže poslovice *Žito hvali u ambaru, ženu u grobu!*³⁸

3.7. Položaj likova u društvenoj sferi

Zagorkine se vesele igre zbivaju uvijek u višim društvenim sferama, ne među najvišom aristokracijom ili moćnim novčarskim krugovima., ali ipak u onim relacijama kada je na pozornici moguće prikazati i „damu“ koja zapovijeda nad malom svitom kućne posluge što se sastoji od kuharice i katkada još i sobarice³⁹:

„JELKA Bože sačuvaj! Ona je čisto obična poštarica, a ja sam kuharica načelnika grada Jalnuševca, koji je pio bratimstvo s jednim presvijetlim. (Metlom prema njemu) Maknite se s puta!

SIROTANOVIĆ *Zašto ste uvijek neprijazni prema meni?*⁴⁰

Također se iz ovoga citata može iščitati i otresitost žene koja nije pokorna muškarcu.

U takvom društveno okolišu Zagorka može često zanemariti socijalnu notu svoje dramatike i cijela se tematika okreće oko bezopasnog očijukanja i bezopasnih pisamaca, pokojega diskretnog pogleda ili grublje šale na račun nespretnog muškarca⁴¹:

„PACKA: Istina je- neću se prikazivati boljim nego što jesam. Ja bih tu rentu pregorio za vas, ali imam dugova.

VIŠNJA: *Nesretna ljubav i dugovi. Dva deficita. Onda se morate mene odreći –ah kako je to žalosno. (ironizira)*⁴²

³⁷ Pučki igrokazi 19. stoljeća, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973.U: *Jalnuševčani*, 540. str.

³⁸ Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str.459.

³⁹ Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str. 59.

⁴⁰ Pučki igrokazi 19. stoljeća, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., *Jalnuševčani*, 474. str.

⁴¹ Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str. 459.- 460.

U tom svom tematskom krugu, u društvenoj konverzacijskoj komediji, Zagorka je samo salonska zatočenica ženskoga nad obično potpuno pasivnim muškim spolom.⁴³

3.8. Susret feminizma i popularne kulture

Početkom 1909. Zagorka je u *Zvonu* objavila članak „Napredna žena i današnji muškarci“. Članak je vrlo bitan jer su u njemu predložene Zagorkine teze o modernoj ženi, što je drugim riječima značilo o idealnoj ženi ili idealnim odnosima između muškarca i žene.⁴⁴ Njezini su likovi žanrovski formalizirani: ugroženi pravednici pokazuju savršenu ugroženu čistoću te nadnaravne mentalne sposobnosti, zlikovci narušavaju tijek mirnog života, te neprirodno uvećanim negativnim osobinama pokreću zaplet i uzrokuju kaos. Služeći se izravnim sučeljavanjem dobra i zla, spremni i na kazališno mijenjanje uloga i maska, ti likovi kadšto izmjenjuju i svoju podsvijest da bi se fantastičnim i grotesknim efektima apeliralo na čitateljeve arhetipske fantazme. Želeći povijest ili neka druga ili neka druga društvena zbivanja senzacionalistički osvijetliti na rubu iracionalnoga kaosa, Zagorka dopušta da neki tijekom radnje otkliže u halucinantno, tada se javlja svojevrsna likova samorazornost (nedužni pojedinci sami nerazborito srljaju u opasnost, iskazuju se dubinske razine podsvijesti s demonskim u biću, susret Erosa i Thanatosa.) Zagorkin slučaj pokazuje sklonost društva da iščitava tradiciju u ključu suvremenih interesa i vrijednosti, i zato tek danas, procvatom popularne kulture namijenjene ženama, njezina politika popularnog, podrivanje rodni stereotipa i nova percepcija ženstvenosti postaju vidljivima.⁴⁵

Pitanje o slobodi žena prvi se put postavilo tek u modernoj kulturi kada je ideja slobode postala velika kulturotvorna »metapriča«. Moderna je kultura po Jürgenu Habermasu prosvjetiteljski projekt emancipacije čovjeka. Problem je međutim bio u tomu što je taj projekt od samoga početka, a osobito od kraja 18. stoljeća kada se moderna kultura institucionalizirala u građanskom društvu bio obilježen dubinskim paradoksom⁴⁶. Paradoks se sastojao u sljedećem: prosvjetiteljske ideje o slobodi i jednakosti pojedinca i građanina, koje

⁴² *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973. U: *Jalnuševčani*, 530. str.

⁴³ Iz Predgovora Nikole Batušića u: *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973., str. 460.

⁴⁴ Lasić, Stanko, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873.-1910.) Uvod u monografiju*. Znanje, Zagreb, 1986., str. 169.

⁴⁵ Maša Kolanović, *O Zagorkinom popularnom feminizmu*, Vijenac, br. 432., 2010., na internetu: http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac432.nsf/AllWebDocs/Zagorka_na_duplerici

⁴⁶ Dubravka Oraić Tolić, *Megakultura moderne*, Zagreb, 1996., str. 79.

su proglašene prirodnima i univerzalnima, vrijednima za sve ljude, koje su zavijorile na barjaku Francuske građanske revolucije zajedno s idejom o bratstvu pripale su samo jednom rodu — muškom. »Čovjek« koji se trebao osloboditi u »projektu emancipacije« bio je — muškarac.⁴⁷

Ove binarne opreke što ih poznaje zapadna civilizacija, opreke na kojima je ta civilizacija nastala i na kojima se razvijala, dobile su u modernoj kulturi žestoka spolna obilježja. Muškarci su zauzeli poziciju kulture, duha, općega, logosa, nužnosti, transcendencije, označenog i smisla. Žene su potpale u drugi niz manje vrijednih članova opreka, tamo gdje se nalaze priroda, tijelo, pojedinačno, osjećajnost, imanencija, označitelj i predmet. Muškarci su postali autori, proizvođači tekstova i materijalnih dobara, žene su bile čitateljice i potrošačice u obitelji, društvu, modi. Postupak prisvajanja ideje slobode i projekta emancipacije samo za muškarce sastojao se u sljedećem: opreke su se najprije strogo hijerarhizirale, tako da je vrijednost pripala prvom članu, tj. onim dijelovima binarne »klopke« koju reprezentiraju muškarci (subjektu, duhu, kulturi, logosu, općem, autoru), a zatim se prvi član binarnih opreka što ih reprezentiraju muškarci naturalizirao i ontologizirao, tj. uzdizao kao jedina univerzalna istina. Na svim područjima moderne kulture uspostavio se čvrsti rodni poredak u kojemu su muškarci prisvojili prvi niz binarnih opreka i zatim ga proglasili za univerzalan, prirodan i općevaljan.⁴⁸

Na prijelomu 19. stoljeća flaneur odustaje od sudjelovanja u modernoj civilizaciji tako što se kroz nju šeta poput dokone dame. U samoj modernoj kulturi, u onoj liniji u filozofiji i umjetnosti koju nazivamo modernizmom, priređeni putovi na kojima je u postmoderni došlo do kraja velikoga muškoga subjekta i njegova emancipacijskog projekta. Taj se kraj dogodio u apokaliptičnom dijelu postmoderne misli i dekonstrukciji. Tako su, gledano iz rodne perspektive, muškarci stvorili, razvijali, potkopavali i napokon razorili veliki prosvjetiteljski subjekt muškoga roda. Tom središnjem monopolističnom muškom subjektu i njegovu projektu emancipacije na samom su se početku moderne kulture suprotstavile žene. Feminizam je u modernoj kulturi bio projekt slobode i jednakosti za žene u uvjetima kada su muškarci pod krinkom univerzalnosti, a da svoje pozicije uzurpatora nisu ni bili svjesni, prisvojili projekt emancipacije. Pojedinačno ili u grupama žene su upozoravale na paradoks jednostrane emancipacije i tražile izjednačenje u pravima s muškarcima.

⁴⁷ Dubravka Oraić Tolić, *Muška moderna i ženska postmoderna*, Kolo, br. 2, 2001., na internetu: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0201.nsf/AllWebDocs/postm>

⁴⁸ Anita Dremel, *Zagorkin pop-feminizam u naraciji njezinih autobiografija*, u: *Mala revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2009., str. 166.

Kroz cijelo 19. stoljeće feminizam je socijalni pokret koji se iscrpljuje u borbi za žensko pravo glasa i bolje uvjete rada za žene. Nakon što su protutnjila dva svjetska rata, a žene stekle pravo glasa u svim zemljama demokratskog svijeta, nastupio je novi feminizam, a s njim i nova pitanja koja su prvi put u povijesti kulture otvarale i poticale žene.⁴⁹

Upravo u Zagorkinu slučaju imamo gotovo ogledan primjer feminizma ostvarena u popularnoj kulturi čija se specifična artikulacija može prikazati na nekoliko primjera Zagorkinih razmatranja o poziciji feminizma u svakodnevici žena vremena u kojem je stvarala balansiranje između konvencionalnih i naprednih oblika ženstvenosti, ali i uvijek prisutno beskompromisno protivljenje stezanja ženske slobode u nametnute simboličke korzete patrijarhalne kulture, upravo su bliski artikulaciji njezinih junakinja. Tu artikulaciju također možemo promatrati kao pozicioniranje između rodni stereotipa i njihove subverzije kao svojevrsnu pregovaračku poziciju Zagorkina feminističkog glasa.⁵⁰ Kao što je istaknula u svom poznatom tekstu *Napredna žena i današnji muškarci* objavljen u *Zvonu* 1909., naprednost se *napredne žene* očituje između ostalog i u njezinu kontroliranju muškarčeva seksualnog ponašanja: *Napredna žena umije vidjeti himbu i laž, ona umije shvatiti slabosti muža i mora mu pokazati svojim izstupom, da ne spada u zoologiju, da ne zadržće kod svake lijepje riječi, koje su ili promišljene laži ili izljev časovitog raspoloženja.*

Tu je usporedo balansiranje i vječnom hodu između, valja naposljetku naglasiti kako se najveća vrijednost značenjskog kapitala Zagorkine politike popularnoga nalazi upravo u bitnim feminističkim potkopavanjima rodni stereotipa i stvaranju novih oblika percepcije ženstvenosti još nezamislivih u tadašnjoj društvenoj stvarnosti. Naposljetku sam je Zagorkin *curriculum vitae* na mnogo neromantičniji način svjedočio u pomacima percepcije ženstvenosti dominantno prisutne u njezino vrijeme, o čemu svjedoči njezina, za tadašnju društvenu percepciju *devijantna* feministička biografija, koja je pokazala kako pregovarački *popularni feminizam* ima i radikalnu stranu.⁵¹

⁴⁹ Dubravka Oraić Tolić, *Muška moderna i ženska postmoderna*, Kolo, br. 2, 2001., na internetu: <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?&lang=en&rad=411167>

⁵⁰ Anita Dremel, *Zagorkin pop-feminizam u naraciji njezinih autobiografija*, u.: Mala revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura, Centar za ženske studije, Zagreb, 2009., str. 167.

⁵¹ Maša Kolanović, *O Zagorkinom popularnom feminizmu*, *Vijenac*, br. 432., 2010., na internetu: http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac432.nsf/AllWebDocs/Zagorka_na_duplerici

5. Zaključak

Binarni rodni sustav povijesno je najustrajniji oblik društvene segregacije.⁵² Nakon analize muško-ženskog lika mogu zaključiti da se svijest o podređenom položaju, emancipacija žene i njezina borba protiv ustajale atmosfere maloga grada prožimaju kroz čitav dramski opus Marije Jurić Zagorke. Drame su prepletene feminizmom te slijede kulturne stereotipe. Likovi su odvažni, hrabri, emotivno stabilni, samostalni te se i ženski i muški likovi za iste pothvate i iste karakterne osobine vrednuju podjednako. Ravnopravnost se obično postiže pridodavanjem muških osobina ženskim likovima. Žene se često ponašaju kao muškarci te im se dodaju osobine koje naglašeno pripadaju muškim rodnim ulogama. Muški se likovi u dramama pojavljuju kao predstavnici aristokracije i prezaposleni činovnici koji bi u na trenutak htjeli zaboraviti svoje bračne obveze. U ženi vide konkurenticu te joj nerado priznaju sposobnost i nerado ju priznaju čovjekom dok su glavne karakteristike žene nevinost, miraz i rađanje. U dramama Marije Jurić Zagorke prisutan je susret feminizma i popularne kulture te se prožima pitanje o slobodi žena i izjednačenju u pravima s muškarcima još nezamislivih u tadašnjoj društvenoj stvarnosti. Teško uklopiva u književno-stilističku matricu vremena u kojima su se pojavljivala, Zagorkina djela nisu pratila ozbiljne književne kritike.⁵³ U svojim će dramama Zagorka pokušati izboriti prevlast nad muškim spolom te dugo zanemarivanu ženu staviti u prvi plan i kao zajednički glas čitavog ženskog spola doći do riječi koja je stoljećima nepravedno bila ušutkana i upravo se zbog toga u današnje vrijeme može se govoriti o primjerenijoj pozornosti koja se daje njezinu djelu.

⁵² B. Galić, „Rod i moć“. *Revija za sociologiju* 33 (2002)3-4, na internetu:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=40903

⁵³ Detoni Dujmić, Dunja, *Ljepša polovica književnosti*. Matica hrvatska, Zagreb, 1998., 168. str.

6.Prilozi

Slika 1. *Grička vještica*, obnova iz 1929. godine⁵⁴

⁵⁴ *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb, LZMK, 2005, na internetu:
<http://www.arhiva.kgz.hr/zagorka/kazaliste.html>

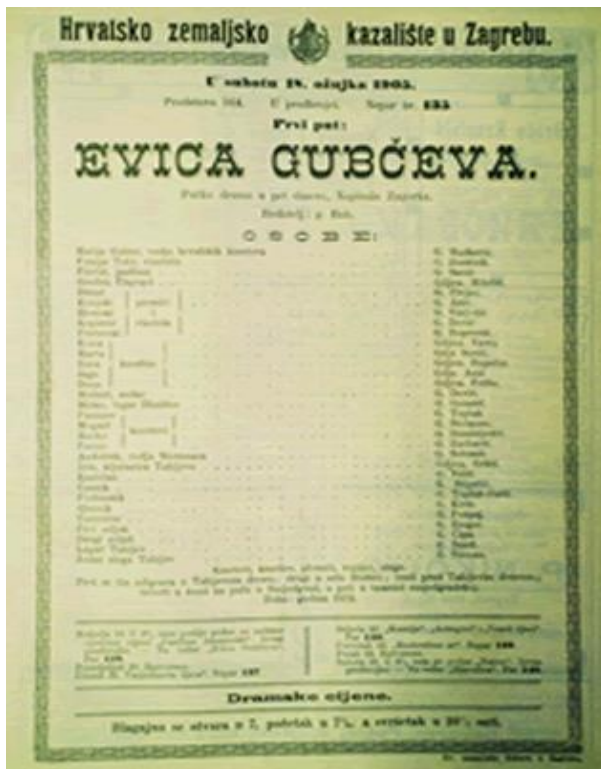
Slika 2. *Jalnuševčani*, obnova iz 1943. g.⁵⁵

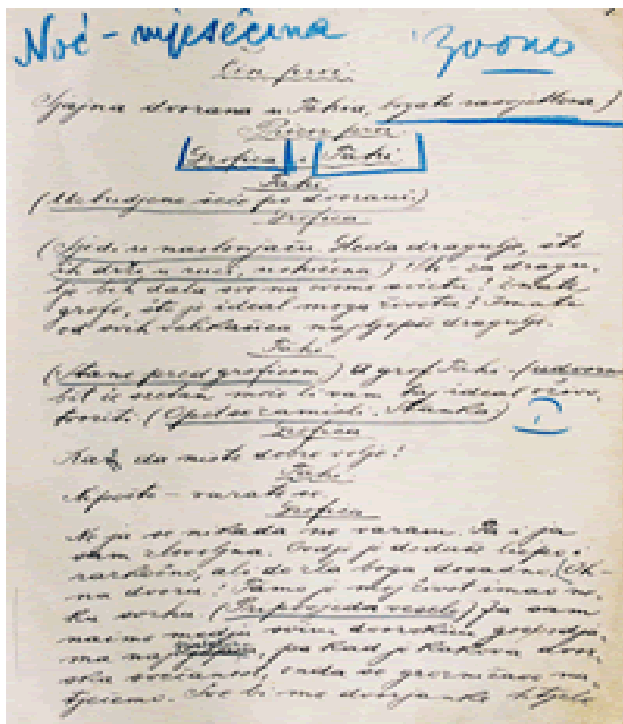
Slika 3. Mišljenje cenzora o rukopisu *Evica Gupčeva*⁵⁶

⁵⁵ *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb, LZMK, 2005, na internetu: <http://www.arhiva.kgz.hr/zagorka/kazaliste.html>

⁵⁶ *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6, Zagreb, LZMK, 2005, na internetu: <http://www.arhiva.kgz.hr/zagorka/kazaliste.html>

Slika 5. Plakat predstave⁵⁷

Slika 4. Evica Gupčeva – rukopis ⁵⁸

⁵⁷ Hrvatski biografski leksikon, sv. 6, Zagreb, LZMK, 2005, na internetu: <http://www.arhiva.kgz.hr/zagorka/kazaliste.html>

⁵⁸ Hrvatski biografski leksikon, sv. 6, Zagreb, LZMK, 2005, na internetu: <http://www.arhiva.kgz.hr/zagorka/kazaliste.html>

7. Literatura

1. Badurina, Natka, *Zagorkino pregovaranje s tradicijom u pučkoj drami " Evica Gupčeva "*, na internetu: <http://bib.irb.hr/prikazi-rad?&lang=en&rad=411167>
2. Dremel, Anita, *Zagorkin pop-feminizam u naraciji njezinih autobiografija*, u.: Mala revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura, Centar za ženske studije, Zagreb, 2009.
3. Detoni Dujmić, Dunja, *Ljepša polovica književnosti*, Matica hrvatska, Zagreb, 1998.
4. Galić, Branka, *Rod i moć*. Revija za sociologiju, 3-4/33, Hrvatsko sociološko društvo, Zagreb, 2002., na internetu:
http://hrcak.srce.hr/index.php?show=clanak&id_clanak_jezik=40903
5. Galić Kakkoken, Gordana, Grubišić Pulišelić, Eldi, *Zagorkin književni prostor destrukcije ili kakva je to strahovita moć što gazi živote žena? u: Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke*, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008
6. Grdešić, Maja, „*Divno čudovište*“: *uvod u Zagorkinu koncepciju androginije*, u: Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008.
7. *Hrvatski biografski leksikon*, sv. 6 , Zagreb, LZMK, 2005, na internetu:
<http://www.arhiva.kgz.hr/zagorka/kazaliste.html>
8. *Hrvatski biografski leksikon*, LZMK, 2005., na internetu:
<http://hbl.lzmk.hr/clanak.aspx?id=155>
9. Kolanović, Maša, *O Zagorkinom popularnom feminizmu*, *Vijenac*, br. 431., 2010., na internetu:
http://www.matica.hr/Vijenac/vijenac432.nsf/AllWebDocs/Zagorka_na_duplerici
10. Lasić, Stanko, *Književni počeci Marije Jurić Zagorke (1873.-1910.) Uvod u monografiju*, Znanje, Zagreb, 1986.
11. Ograjšek Gorenjak, Ida, *Neznana prvakinja povijesti žena u Hrvatskoj*, u: Neznana junakinja - Nova čitanja Zagorke, Centar za ženske studije, Zagreb, 2008.
12. Oraić Tolić, Dubravka, *Megakultura moderne*, Zagreb, 1996.
13. Oraić Tolić, Dubravka, *Muška moderna i ženska postmoderna*, Kolo, 2001., na internetu: <http://www.matica.hr/Kolo/kolo0201.nsf/AllWebDocs/postm>
14. *Pučki igrokazi 19. stoljeća*, PHK, br. 36, Zora, Matica hrvatska, Zagreb, 1973.
15. Slunjski, Ivana, *Odjeća (ne) čini ženu: stranputice binarnih opozicija*, u: Mala

revolucionarka/ Zagorka, feminizam i popularna kultura, Centar za ženske studije, Zagreb, 2009.